ما شاء اللہ لا قوة الا باللہ

الحمدللہ این نسخۂ نایاب در حالات بادیہ پیمایان میادین حقیقت و [illegible]

از تصنیف لطیف

آن جناب فیضمآب برگزیدۂ زمان قطب دوران اعلیٰ حضرت شیخ نجم الدین محمود شبستری رحمۃ اللہ علیہ

بسعی تمام و حسن اہتمام

امیدوار افضال الٰہی شیخ جان محمد الٰہی بخش تاجران کتب علوم مشرقی

کشمیری بازار لاہور

در مطبع رفاہ عام اسٹیم پریس لاہور باہتمام میاں قمر الحق دلیر طبع پوشید

بار اول طبع ...... قیمت ....

زندگی سے مرگ تک لازم تلاش علم ہے

رباعیات مولانا اکبر الہ آبادی یعنی مجموعۂ رباعیات لسان العصر خان بہادر مولانا اکبر حسین اکبر الہ آبادی سشن جج مرحوم - - - - ۱۲/

نظم درد دل یا ایک یتیم کا خطاب۔ ہلال عید کو مصنفہ ڈاکٹر سر اقبال۔ جلدی طلب کیجئے کیونکہ ختم ہوجانے پر دوبارہ نہیں چھپے گی ۲/

خلافت اور اسلام مصنفہ ڈاکٹر سر اقبال ۱۲/

مرأۃ العارفین فی التمس زین العابدین ترجمہ اردو مصنفہ سید الشہداء امام حسین علیہ السلام ۴/

تحفۃ السالکین ترجمہ اردو ارشاد الطالبین از حضرت قاضی ثناء اللہ حنفی نقشبندی پانی پتی رح جس میں ولایت کی حقیقت۔ اولیاء اللہ کی شناخت۔ اور ان سے تعلق رکھنے اور فائدہ اٹھانے کے طریقے اور مرید و مرشد کے آداب نہایت عمدہ طور پر بیان کئے گئے ہیں۔ قیمت ۱/

گنجینہ ہدایت ترجمہ اردو کیمیائے سعادت مع سوانح عمری حضرت امام غزالی رح از مولانا شبلی نعمانی مرحوم۔ کتاب کیا ہے ایک گنجینہ معرفت الٰہی ہے سب سے بڑی خوبی اس کتاب کی یہ ہے کہ اگر پڑھی جائے۔ تو طبیعت سیر نہیں ہوتی۔ اس میں امام صاحب نے نہایت ضروری مسائل پر بحث کی ہے مثلاً فلسفہ نماز۔ روزہ۔ حج۔ زکوٰۃ۔ حسد۔ عداوت بغض کینہ ریا۔ دشمنی عبادات باطنی وغیرہ وغیرہ بیسیوں ایسے دلچسپ مضامین ہیں۔ جن پر بحث کی ہے۔ اور جو پڑھنے سے تعلق رکھتے ہیں

گلزار سخن۔ مولفہ قاضی محمد علی القادری ادیب رامپوری۔ اس میں قدیم شعرائے اردو کے دلچسپ حالات اختصار کو مد نظر رکھ کر مع نمونہ کلام درج ہیں۔ طلبہ علم ادب اردو کے لئے نہایت مفید کتاب ہے۔ قیمت ۳/

رباعیات عمر خیام مع حالات مع گیارہ اشعار کے ترجمے کے جو کسی اور ایڈیشن میں درج نہیں ہے۔ قیمت ۳/

رباعیات حضرت سلطان شیخ ابو سعید ابوالخیر مرشد طریقت حضرت پیران پیر رح مع حالات ترجمہ و شرح اردو۔ قیمت عہ/

ملنے کا پتہ: شیخ جان محمد الہ بخش تاجران کتب لاہور کشمیری بازار

16977

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

بنام آنکه جاں را فکرت آموخت / چراغ دل زنور جاں برافروخت

زفیضش ہر دو عالم گشت روشن / زفضلش خاک آدم گشت گلشن

توانائی که در یک طرفة العین / زکاف و نون بروں آورد کونین

چو قاف قدرتش دم بر قلم زد / ہزاراں نقش بر لوح عدم زد

ازاں دم گشت پیدا جانِ عالم / وزاں دم شد ہویدا خاک آدم

در آدم شد پدید آں عقل و تمیز / که تا دانست ازآن اصل ہمه چیز

چو خود را دید یک شخص معین / تفکر کرد تا خود کیستم من

ز جزوی سوئے کلی یک سفر کرد / وزآں جا باز بر عالم گذر کرد

جہاں را دید امر اعتباری / چو واحد گشته در اعداد ساری

جہان و خلق امر از یک نفس شد / که ہم آں دم که آمد باز پس شد

ولے آں جا که آمد شدن نیست / شدن چوں بنگری جز آمدن نیست

باصل خویش راجع گشت اشیا / ہمه یک چیز شد پنہان و پیدا

تعالی اللہ قدیمے کو بیک دم / کند آغاز و انجام دو عالم

جہان خلق و امر ایں جا یکے شد / یکے بسیار و بسیار اندکے شد

ہمه از وہم تست ایں صورت غیر / که نقطه دائرا است از سرعت سیر

یکے خط است از اول تا بآخر — بر و خلق جہاں گشتہ مسافر

دریں رہ انبیا چوں ساربانند — دلیل و رہنمائی کاروانند

وز ایشاں سید ما گشت سالار — ہم او اول ہم او آخر دریں کار

احد در میم احمد گشت ظاہر — دریں دور اول آمد عین آخر

برو ختم آمدہ پایان ایں راہ — در و منزل شدہ ادعوا الی اللہ

مقام دلکشایش جمع جمع است — جمال جانفزایش شمع جمع است

شدہ او پیش و دلہا جملہ در پے — گرفتہ دست دلہا دامن وے

دریں رہ اولیا باز از پس و پیش — نشانی دادہ اند از منزل خویش

بحد خویش چوں گشتند واقف — سخن گفتند در معروف و عارف

یکے از بحر وحدت گفت انا الحق — یکے از قرب و بعد و سیر زورق

یکے را علم ظاہر بود حاصل — نشانی دادہ از خشکی و ساحل

یکے گوہر برآورد و ہدف شد — یکے بگذاشت آں نزد صدف شد

یکے از جزو و کل گفت ایں سخن باز — یکے کرد از قدیم و محدث آغاز

یکے از زلف و خال و خط عیاں کرد — شراب و شمع و شاہد را بیاں کرد

سخنہا چوں بوفق منزل افتاد — در افہام خلایق مشکل افتاد

کسے را کاندریں معنی است پویاں
ضروری می‌شود دانستن آں

سبب نظم کتاب

گذشته هفت و ده از هفت صد سال
ز هجرت ناگهان در شهر شوال

رسولی با هزاران لطف و احسان
رسید از خدمت اهل خراسان

بزرگی کاندران جا بود مشهور
در اقسام هنر چون چشمهٔ نور

همه اهل خراسان از که و مه
بگفته کاندرین عصر از همه به

نوشته نامه در باب معنی
فرستاده بر ارباب معنی

در آنجا مشکلی چند از عبارت
ز مشکلهای ارباب اشارت

بنظم آورده و پرسیده یک یک
جهانی معنی اندر لفظ اندک

رسول آن نامه را برخواند ناگاه
فتاد احوال او حالی در افواه

در آن مجلس عزیزان جمله حاضر
برین مسکین همه گشتند ناظر

یکی کو بود مرد کار دیده
ز ما صد بار این معنی شنیده

مرا گفتا جوابی گوی در دم
کز آنجا نفع گیرند اهل عالم

بدو گفتم چه حاجت کین مسائل
نوشتم بارها اندر رسائل

بلی گفتا ولی بر وفق مسئول
ز تو مسطور می داریم مأمول

پس از الحاح ایشان کردم آغاز
جواب نامه را در لفظ ایجاز

بیک لحظه میان جمع بسیار
بگفتم این سخن بی فکر و تکرار

کنون از لطف و احسانی که دارند
ز ما این خردگی ها در گذارند

همہ دانند کیں کس در ہمہ عمر
نکردہ ہیچ قصد گفتن شعر

براں طبعم اگر چہ بود قادر
ولے گفتن نبود الا بنادر

ز نثر ار چہ کتب بسیار می ساخت
بنظم مثنوی ہرگز نہ پرداخت

عروض و قافیہ معنی نہ سنجد
بہر حرفے درو معنی نگنجد

معانی ہرگز اندر حرف ناید
کہ بحر قلزم اندر ظرف ناید

چو ما از حرف خود در تنگنائیم
چرا حرفے دیگر بر وے فزائیم

نہ فخر است ایں سخن کز باب شکر است
بنزد اہل دل تمہید عذر است

مرا از شاعری خود عار ناید
کہ در صد قرن چوں عطار ناید

اگر چہ زیں نمط صد عالم اسرار
بود یک شمہ از دکان عطار

ولے ایں بر سبیل اتفاق است
نہ چوں دیو از فرشتہ استراق است

علی الجملہ جواب نامہ در دم
نوشتم یک بیک نے بیش و نے کم

رسول آں نامہ را بستد باعزاز
وزاں راہے کہ آمد باز شد باز

دگر بارہ عزیز کارفرمائے
مرا گفتا بر آں چیزے بیفزائے

ہماں معنی کہ گفتی در بیاں آر
ز عین علم با عین عیاں آر

نمی دیدم در اوقات آں مجالے
کہ پردازم باو با ذوق و حالے

کہ وصف او بگفت و گو محال است
کہ صاحب حال داند کاں چہ حال است

ولی بر وفق قول قائل دین
نکردم رد سوال سائل دین

بپے آں تا شود روشن تر اسرار — درآمد طوطی نطقم بگفتار

بعون و فضل و توفیق خداوند — بگفتم جملہ را در ساعتے چند

دل از حضرت چو نام نامہ درخواست — جواب آمد بدل کایں گلشن ماست

چو حضرت کرد نام نامہ گلشن — شود زو چشم دلہا جملہ روشن

سوال

نخست از فکر خویشم در تحیر — چہ چیز است آنکہ گویندش تفکر

جواب

مرا گفتی بگو چہ بود تفکر — کزیں معنی بماندم در تحیر

تفکر رفتن از باطل سوئے حق — بجزو اندر بدیدن کل مطلق

حکیماں کاندریں کردند تصنیف — چنیں گویند در ہنگام تعریف

کہ چوں حاصل شود در دل تصور — نخستیں نام وے باشد تذکر

وزو چوں بگذری ہنگام فکرت — بود نام وے اندر عرف عبرت

تصور کاں بود بہر تدبر — بنزد اہل عقل آمد تفکر

ز ترتیب تصورہائے معلوم — شود تصدیق نامفہوم مفہوم

مقدم چوں پدر تالے چو مادر — نتیجہ ہست فرزند اے برادر

ولے ترتیب مذکور از چہ و چوں — بود محتاج استعمال قانون

دگر بارہ دراں گر نیست تائید — ہر آئینہ کہ باشد محض تقلید

ره دور و دراز است این رها کن	چو موسی یک زمان ترک عصا کن
درا در وادی ایمن زمانی	شنو انی انا الله بیگمانی
محقق را که از وحدت شهود است	نخستین نظره بر نور وجود است
دلی کز معرفت نور و صفا دید	بهر چیزی که دید اول خدا دید
بود فکر نکو را شرط تجرید	پس آنگه لمعه از برق تائید
هر آن کس را که ایزد راه ننمود	ز استعمال منطق هیچ نگشود
حکیم فلسفی چون بود حیران	نمی بیند ز اشیا غیر امکان
از امکان می‌کند اثبات واجب	ازان حیران شد اندر ذات واجب
گهی از دور دارد سیر معکوس	گهی اندر تسلسل گشته محبوس
چو عقلش کرد در هستی توغل	فرو پیچید پایش در تسلسل
ظهور جمله اشیا را بضد است	ولی حق را نه مانند و نه ضد است
چو نبود ذات حق را ضد و همتا	ندانم تا چگونه دانی او را
ندارد ممکن از واجب نمونه	چگونه دانیش آخر چگونه
زهی نادان که او خورشید تابان	بنور شمع جوید در بیابان
اگر خورشید بر یک حال بودی	شعاع او به یک منوال بودی
ندانستی کسی کاین پرتو اوست	نبودی هیچ فرق از مغز تا پوست
جهان جمله فروغ نور حق دان	حق اندر وی ز پیدایی است پنهان

چو نور حق ندارد نقل و تحویل	نیاید اندرو تغییر و تبدیل
تو پنداری جہان خود ہست دایم	بذات خویشتن پیوستہ قایم
کسے کو عقل دوراندیش دارد	بسے سرگشتگی در پیش دارد
ز دور اندیشی و عقل فضولی	یکے شد فلسفی دیگر حلولی
خرد را نیست تاب دید آن روے	برو از بہر او چشم دیگر جوے
دو چشم فلسفی چون بود احول	ز وحدت دیدن حق شد معطل
ز نابینائی آمد راه تشبیہ	ز یک چشمیست ادراکات تنزیہ
تناسخ زان سبب شد کفر و باطل	کہ او را تنگ چشمے گشت حاصل
چو اکمہ بے نصیب از ہر کمال است	کسے کو را طریق اعتزال است
کلامے کو ندارد ذوق توحید	بتاریکی در است از غیم تقلید
رمد دارد دو چشم اہل ظاہر	کہ از ظاہر نہ بیند جز مظاہر
ازو ہر چہ بگفتند از کم و بیش	نشانی دادہ اند از دیدۂ خویش
منزہ ذاتش از چند و چہ و چون	تعالی شانہ عما یقولون

سوال

کدامین فکر ما را شرط راه است	چرا گہ طاعت و گاہے گناه است

جواب

در آلاء فکر کردن شرط راه است	ولے در ذات حق محض گناه است

بود در ذات حق اندیشه باطل — محال محض دان تحصیل حاصل

چو آیات است روشن گشته از ذات — نگردد ذات او روشن ز آیات

همه عالم بنور اوست پیدا — کجا او گردد از عالم هویدا

نگنجد نور ذات اندر مظاهر — که سبحات جلالش هست قاهر

رها کن عقل را با حق همی باش — که تاب خور ندارد چشم خفاش

در آن موضع که نور حق دلیل است — چه جای گفت گوی جبرئیل است

فرشته گرچه دارد قرب درگاه — نگنجد در مقام لی مع الله

چو نور او ملک را پر بسوزد — خرد را جمله پا و سر بسوزد

بود نور خرد در ذات انور — بسان چشم سر در چشمهٔ خور

چو مبصر با بصر نزدیک گردد — بصر ز ادراک او تاریک گردد

سیاهی گر بدانی نور ذات است — بتاریکی درون آب حیات است

سیه جز قابض نور بصر نیست — نظر بگذار کاین جای نظر نیست

چه نسبت خاک را با عالم پاک — که ادراک است عجز از درک ادراک

سیه روئی ز ممکن در دو عالم — جدا هرگز نشد والله اعلم

سواد الوجه فی الدارین درویش — سواد اعظم آمد بی کم و بیش

چه میگویم که هست این نکته باریک — شب روشن میان روز تاریک

در این مشهد که انوار تجلیست — سخن دارم ولی ناگفتن اولیست

تمثیل

اگر خواهی که بینی چشمهٔ خور / ترا حاجت شود با چشم دیگر

چو چشم سر ندارد طاقت و تاب / توان خورشید تابان دید در آب

ازو چون روشنی کمتر نماید / ورا ادراک تو حالی بیفزاید

عدم آئینهٔ هستی است مطلق / کزو پیداست عکس تابش حق

عدم چون هست هستی را مقابل / درو شد عکسی اندر حال حاصل

شد آن وحدت ازین کثرت پدیدار / یکی را چون شمردی گشت بسیار

عدد گرچه یکی دارد بدایت / ولیکن نبودش هرگز نهایت

عدم با ذات حق چون بود صافی / ازو با ظاهر آمد گنج مخفی

حدیث کنت کنزاً را فرو خوان / که تا پیدا ببینی سر پنهان

عدم آئینه عالم عکس و انسان / چو چشم عکس در وی شخص پنهان

تو چشم عکسی و او نور دیده است / بدیده دیده را دیده ندیده است

جهان انسان و انسان شد جهانی / ازین پاکیزه‌تر نبود بیانی

چو روشن بنگری در اصل این کار / هم او بیننده هم دیده است دیدار

حدیث قدسی این معنی عیان کرد / و بی یبصر و بی یسمع بیان کرد

جهان را سربسر آئینه دان / بهر یک ذره در صد مهر تابان

قاعده

اگر یک قطره را دل بر شکافی / برون آید از و صد بحر صافی

بهر جزوی از و چون بنگری راست / هزاران آدم اندر وے هویداست

باعضا پشهٔ سنگ پیل است / در اسما قطرهٔ مانند نیل است

دل هر حبهٔ صد خرمن آمد / جهانے در دل یک ارزن آمد

بپر پشهٔ در جائے جانی / درون نقطهٔ چشم آسمانی

بدان خوردی که آمد نقطهٔ دل / خداوند دو عالم راست منزل

درو در جمع گشته هر دو عالم / گہے ابلیس گردد گاه آدم

ببین عالم بهم در هم سرشته / ملک در دیو و شیطان در فرشته

همه باهم بهم چون دانه و بر / ز کافر مومن و مومن ز کافر

بهم جمع آمده در نقطهٔ حال / همه دور زمان روز و مه و سال

ازل عین ابد افتاده باهم / نزول عیسیٰ و ایجاد آدم

ز هر یک نقطه زین دور مسلسل / هزاران شکل مے گردد مشکل

ز هر یک نقطه دورے گشته دائر / هم او مرکز هم او در دور سائر

اگر یک ذره را برگیری از جاے / خلل یابد همه عالم سراپاے

همه سرگشته و یک جزو از ایشان / برون ننهاده پا از حد امکان

تعین هر یکے را کرده محبوس / بجزویت ز کلی گشته مایوس

تو گوئی دائما در سیر حبس اند — که پیوسته میان خلع و لبسند
همه در جنبش و دائم در آرام — نه آغاز یکی پیدا نه انجام
همه از ذات خود پیوسته آگاه — وز آنجا راه برده تا بدرگاه
بزیر پردهٔ هر ذره پنهان — جمال جانفزای روی جانان

قاعده

تو از عالم همین نامی شنیدی — بیا برگوی که دو عالم چه دیدی
چه دانستی ز صورت یا ز معنی — چه باشد آخرت چونست دنیی
بگو سیمرغ و کوه قاف چه بود — بهشت و دوزخ و اعراف چه بود
کدامست آن جهان چون نیست پیدا — که یک روزش بود یک سال اینجا
همین نبود جهان آخر که دیدی — ز ما لا تبصرون آخر شنیدی
بیا بنما که جابلقا کدامست — جهان و شهر جابلسا کدامست
مشارق با مغارب را بیندیش — چو این عالم ندارد جز یکی بیش
بیان مثلهن ز ابن عباس — شنو پس خویشتن را نیک بشناس
تو در خوابی و این دیدن خیالست — هر آنچه دیده‌ای از وی مثالست
بصبح حشر چون گردی تو بیدار — بدانی کان همه وهم است و پندار
چو برخیزد خیال از چشم احول — زمین و آسمان گردد مبدل
چو خورشید عیان بنمایدت چهر — نماند نور ناهید و مه و مهر

فتد یک تاب از و بر سنگ خاره
شود چوں پشم رنگیں پاره پاره

بداں اکنوں که کردن مے توانی
چو نتوانی چه سود آنکه که دانی

چه مے گویم حدیث عالم دل
ترا اے سر نشیب پائے در گل

جهاں آن تو و تو مانده عاجز
ز تو محروم تر کس دیده هرگز

چو محبوساں بیک منزل نشسته
بدست عجز پائے خویش بسته

نشستے چوں زناں در کوئے ادبیر
نمی کردی ز جهل خویشتن سیر

دلیران جهاں آغشته در خوں
تو سر پوشیده ننهی پائے بیروں

چه کردی فهم ازیں دین عجائز
که بر خود جهل می داری تو جائز

زناں چوں ناقصان عقل و دینند
چرا مردان ره ایشاں گزینند

اگر مردے بروں آی و نظر کن
هر آنچه پیشت آید زاں گذر کن

میاسا روز و شب اندر مراحل
مشو موقوف همراه و رواحل

خلیل آسا برو حق را طلب کن
شبے را روز و روزے را بشب کن

ستاره با مه و خورشید اکبر
بود حس و خیال و عقل انور

بگرداں از همه اے راهرو روے
همیشه لا احب الآفلین گوے

و یا چوں موسیٰ عمراں دریں راه
برو تا بشنوی انی انا الله

ترا تا کوه هستی پیش باقی است
جواب لفظ ارنی لن ترانی است

حقیقت کهربا ذات تو کاه است
اگر کوه توئی نبود چه راه است

تجلی گر رسد در کوه هستی
شود چون خاک ره هستی ز پستی

گدائی گردد از یک جذبه شاهی
بیک لحظه دهد کوهے بکاهی

برو اندر پے خواجه باسری
تفرج کن همه آیات کبری

برون آئی از سرای امهانی
بگو مطلق حدیث من رآنی

گذاری کن ز کاف گنج کونین
نشین در قاف قرب قاب قوسین

دهد حق مر ترا آنچه تو خواهی
نمایندت همه اشیا کما هی

قاعده

بنزد آنکه جانش در تجلی است
همه عالم کتاب حق تعالی است

عرض اعراب و جوهر چون حروف است
مراتب همچو آیات وقوف است

از و هر عالمے چون سورتِ خاص
یکے چون فاتحه ویگر چو اخلاص

نخستین آیتش عقل کل آمد
که در وے همچو بار بسمل آمد

دوم نفس کل آمد آیت نور
که چون مصباح شد در غایت نور

سیم آیت درو شد عرش رحمن
چهارم آیت کرسی همی خوان

پس از وے جرمهاے آسمانیست
که در وے صورت سبع المثانیست

نظر کن باز در جسم عناصر
که هر یک آیتے هستند باهر

پس از عنصر بود جرم سه مولود
که نتوان کرد این آیت معدود

باخر گشت پیدا نفس انسان
که بر ناس آمد آخر ختم قرآن

قاعده در فکر آفاق

مشو محبوس زندان طبایع ⁂ برون آی و نظر کن در صنایع

تفکر کن تو در خلق سماوات ⁂ که تا ممدوح حق گردی در آیات

ببین یک ره که تا خود عرش اعظم ⁂ چگونه شد محیط دور عالم

چرا کردند نامش عرش رحمن ⁂ چه نسبت دارد و با نفس انسان

چرا در جنبش اند این هر دو مادام ⁂ که یک لحظه نمی گیرند آرام

مگر دل مرکز عرش محیط است ⁂ که آن چون نقطه وین دور بسیط است

برآید در شبانروزی کم و بیش ⁂ سراپای تو عرش ای مرد درویش

ازو در جنبش اجسام مدور ⁂ چرا گشتند یک ره نیک بنگر

ز مشرق تا بمغرب همچو دولاب ⁂ همی گردند دایم بیخور و خواب

بهر روز و شبی این چرخ اعظم ⁂ کند دوری تمامی گرد عالم

وزو افلاک دیگر هم بدینسان ⁂ بچرخ اندر همی باشند گردان

ولی بر عکس چرخ دور اطلس ⁂ همی گردند این هشت مقوس

معدل کرسی ذات البروج است ⁂ که او را نه تفاوت نه فروج است

حمل با ثور و با جوزا و خرچنگ ⁂ درو بر همچو شیر و خوشه آونگ

دگر میزان و عقرب پس کمانست ⁂ ز جدی و دلو و حوت آنجا نشانست

ثوابت یک هزار و بیست چارند ⁂ که بر کرسی مقام خویش دارند

بهفتم چرخ کیوان پاسبانست ششم برجیس را جائی و مکانست
بود پنجم فلک مریخ را جائے بچارم آفتاب عالم آرائے
سیم زہرہ دوم جائے عطارد قمر بر چرخ دنیا گشتہ وارد
زحل را جدی و دلو و مشتری باز نقوس و حوت کرد انجام و آغاز
حمل با عقرب آمد جائے بہرام اسد خورشید را شد جائے آرام
چو زہرہ ثور و میزان ساخت گوشہ عطارد رفت در جوزا و خوشہ
قمر خرچنگ را ہم جنس خود دید ذنب چون راس شد یک عقدہ بگزید
قمر را بیست و ہشت آمد منازل شود با آفتاب آنگہ مقابل
پس از وے ہمچو عرجون قدیم است ز تقدیر عزیزی کو علیم است
اگر در فکر گردے مرد عاقل ہر آئینہ کہ گوئی نیست باطل
کلام حق ہمی ناطق برانیست کہ باطل دیدن از ضعف یقین ہست
وجود پشہ دارد حکمت تام کہ نبود در وجود شیر و بہرام
ولی چون بنگری در اصل این کار فلک را بینی اندر حکم جبار
منجم چون ز ایمان بے نصیب ہست اثر گوید کزین شکل غریب است
نمے بیند مگر کین چرخ اخضر ز حکم و امر حق گشتہ مسخر

تمثیل

تو گوئی ہست این افلاک دوار بگردش روز و شب چون چرخ فخار

وزاں ہر لحظہ دانائے داور — زآب و گل کند یک ظرف دیگر

ہر آنچہ در زمان و در مکانست — زیک استاد و از یک کارخانست

کواکب گر ہمہ اہل کمالند — چرا ہر لحظہ در نقص و وبالند

ہمہ در جائے سیر و لون و اشکال — چرا گشتند آخر مختلف حال

چرا کہ در حضیض و گہ در اوجند — گہے تنہا فتادہ گاہ زوجند

دل چرخ از چہ شد آخر پر آتش — زشوق کیست او اندر کشاکش

ہمہ انجم بروں گرداں پیادہ — گہے بالا و گہ شیب اوفتادہ

عناصر باد و آب و آتش و خاک — گرفتہ جائے خود در شیب افلاک

ملازم ہر یکے در مرکز خویش — کہ ننہد پائے یک ذرہ پس و پیش

چہار اضداد در طبع و مراکز — بہم جمع آمدہ کس دیدہ ہرگز

مخالف ہر یکے در ذات و صورت — شدہ یک چیز از حکم ضرورت

موالید سہ گانہ گشت از ایشاں — جماد انگہ نبات انگاہ حیوان

ہیولا را نہادہ در میانہ — زصورت گشتہ صافی صوفیانہ

ہمہ از حکم و امر داد و داور — بجاے استادہ گشتہ مسخر

جماد از قہر در خاک اوفتادہ — نبات از مہر بر پا ایستادہ

فروغ جانور صدق و اخلاص — پے ابقائے جنس و نوع و اشخاص

ہمہ بر حکم داور کردہ اقرار — مر او را روز و شب گشتہ طلبگار

قاعده در فکر انفس

باصل خویش یک ره نیک بنگر
که مادر را پدر شد باز مادر

جهان را سر بسر در خویش می بین
هر آنچه آید بآخر پیش می بین

در آخر گشت پیدا نقش آدم
طفیل ذات او شد هر دو عالم

نه آخر علت غائی در آخر
همی گردد بذات خویش ظاهر

ظلومی و جهولی ضد نورند
ولیکن مظهر عین ظهورند

چو پشت آئینه باشد مکدر
نماید روی شخص از عکس دیگر

شعاع آفتاب از چارم افلاک
نگردد منعکس جز بر سر خاک

چو بودی عکس معبود ملائک
وزان گشتی تو مسجود ملائک

بود از هر تنی پیش تو جانی
وزو در بسته با تو ریسمانی

ازان گشتند امرت را مسخر
که جان هر یکی در تست مضمر

تو مغز عالمی زان در میانی
بدان خود را که تو جان جهانی

ترا ربع شمالی گشته مسکن
که دل در جانب چپ باشد از تن

جهان عقل و جان سرمایهٔ تست
زمین و آسمان از سایهٔ تست

ببین آن نیستی کان هستی است
بلندی را نگر کو ذات پستی است

طبیعی قوت تو ده هزار است
ارادی برتر از حصر و شمار است

وزان هر یک شده موقوف آلات
زاعضا و جوارح وز رباطات

بزرگاں اندریں گشتند حیراں فرو ماندند از تسبیح الشا
نبردہ ہیچ کس رہ سوئے ایں کار بعجز خویش ہر یک کردہ اق
ز حق با ہر یکے حظے و قسمے ہست معاد و مبدا ہر یک ز اسمے ہ
ازاں اسمند موجودات قائم بداں اسمند در تسبیح دا
بمبدا ہر یکے زاں مصدرے شد بوقت بازگشتن چوں درے
ازاں در کامد اول ہم بدر شد اگرچہ در معاش از در بدر ش
ازاں دانستۂ تو جملہ اسما کہ ہستی صورت عکس
ظہور قدرت و علم و ارادت بتست اے بندۂ صاحب
سمیعی و بصیری حی و گویا بقا داری نہ از خود بل از آ
زہے اول کہ عین آخر آمد زہے باطن کہ عین ظاہر
تو از خود روز و شب اندر گمانی ہماں بہتر کہ تو خود را ند
چو انجام تفکر شد تحیر بر ایں جا ختم شد بحث تف

سوال

کہ باشم من مرا از من خبر کن چہ معنی دارد اندر خود سفر ک

جواب

دگر کردی سوال از من کہ من چیست مرا از من خبر کن تا کہ من کیست
چو ہست مطلق آمد در اشارت بلفظ من کنند آں را عبارت

حقیقت گر تعین شد معین
تو او را در عبارت گفته من

من و تو عارض ذات وجودیم
مشبکهای مشکات وجودیم

همه یک نور دان اشباه ارواح
که از آئینه پیدا گه ز مصباح

تو گوئی لفظ من در عبارت
بسوی روح میباشد اشارت

چو کردی پیشوای خود خرد را
نمی دانی ز جزو خویش خود را

برو ای خواجه خود را نیک بشناس
که نبود فربهی مانند آماس

من و تو برتر از جان و تن آید
که این هر دو ز اجزای من آید

بلفظ من نه انسان است مخصوص
که تا گوئی بدان جانست مخصوص

یکی ره برتر از کون و مکان شو
جهان بگذار و خود در خود جهان شو

ز خط وهمی های هویت
دو چشمی میشود در وقت رویت

نماند در میانه رهرو راه
چو های هو شود ملحق به الله

بود هستی بهشت امکان چو دوزخ
من و تو در میان مانند برزخ

چو برخیزد ترا این پرده از پیش
نماند نیز حکم مذهب و کیش

همه حکم شریعت از من تست
که این بربسته بر جان و تن تست

من و تو چون نماند در میانه
چه کعبه چه کنشت و دیر و خانه

تعین نقطه وهمیست بر عین
چو صافی گشت غین تو شود عین

دو خطوه بیش نبود راه سالک
اگرچه دارد آن چندین مهالک

یکے از راہ ہویت در گذشتن — دوم صحرائے ہستی در نوشتن

دریں مشہد یکے شد جمع و افراد — چو واحد ساری اندر عین اعداد

تو آں جمعے کہ عین وحدت آمد — تو آں واحد کہ عین کثرت آمد

کسے ایں سر شناسد کو گذر کرد — ز جزوے سوئے کلی یک سفر کرد

سوال

مسافر چوں بود رہرو کدام است — کرا گویم کہ او مرد تمام است

جواب

دگر گفتی مسافر کیست در راہ — کسے کو شد ز اصل کار آگاہ

مسافر آں بود کو بگذرد زود — ز خود صافی شود چوں آتش از دود

سلوکش سیر کشفی داں ز امکاں — سوئے واجب بترک شین و نقصاں

بعکس سیر اول در منازل — رود تا گردد او انسان کامل

قاعدہ

بداں اول کہ او چوں گشت موجود — کہ تا انسان کامل گشت مولود

در اطوار جمادی بود پیدا — پس از روح اضافی گشت دانا

پس آنگہ جنبشے کرد او ز قدرت — وز آں پس شد ز حق صاحب ارادت

بطفلی کرد باز احساس عالم — درو بالفعل شد وسواس عالم

چو جزئیات شد بروے مرتب — بکلیات رہ برد از مرکب

بفعل آید صفتهای ذمیمه — تبر شد از دد و دیو و بهیمه
غضب شد اندرو پیدا و شهوت — وزایشان خواست بخل و حرص نخوت
تنزل را بود این نقطه اسفل — که شد با نقطهٔ وحدت مقابل
شد از افعال کثرت بی نهایت — مقابل گشت ازین رو با بدایت
اگر گردد مقید اندرین دام — بگمراهی بود کمتر ز انعام
وگر نوری رسد از عالم جان — ز فیض جذبه یا از عکس برهان
دلش با نور حق همراز گردد — وزان راهی که آمد باز گردد
ز جذبه یا ز برهان یقینی — رهی یابد بایمان یقینی
کند یک رجعت از سجین فجار — رخ آرد سوی علیین ابرار
بتوبه متصف گردد در آن دم — شود در اصطفا اولاد آدم
ز افعال نکوهیده شود پاک — چو ادریس نبی آید در افلاک
چو یابد از صفات بد نجاتی — شود چون نوح ازان صاحب ثباتی
نماند قدرت جزویش در کل — خلیل آسا شود صاحب توکل
ارادت با رضای حق شود ضم — رود چون موسی اندر باب اعظم
ز علم خویشتن یابد رهائی — چو عیسی نبی گردد سمائی
دهد یکباره هستی را بتاراج — در آید در پی احمد بمعراج
رسد چون نقطهٔ آخر به اول — در آنجا نه ملک گنجد نه مرسل

تمثیل

نبی چوں آفتاب آمد ولی ماہ / مقابل گردد اندر لی مع اللہ
نبوت در کمال خویش صافیست / ولایت اندرو پیدا نہ مخفیست
ولایت در ولی پوشیدہ ماند / ولی اندر نبی پیدا نماند
ولی در پیروی چوں ہمدم آمد / نبی را در ولایت محرم آمد
ازاں کنتم تحبون یابد او راہ / بخلوت خانہ یحببکم اللہ
دراں خلوت سرا محبوب گردد / بحق یکبارگی مجذوب گردد
بود تابع ولی از روے معنی / بود عابد ولی در کوے معنی
ولی وقتے رسد کارش باتمام / کہ با آغاز گردد باز انجام

جواب از سوال دوم

کسے مرد تمام است کز تمامی / کند با خواجگی کار غلامی
پس آنگاہے ببرد او مسافت / نہد حق بر سرش تاج خلافت
بقائے یابد او بعد از فنا باز / رود ز انجام دیگر رہ بآغاز
شریعت را شعار خویش سازد / طریقت را دثار خویش سازد
حقیقت خود مقام ذات او داں / بود دائم میان کفر و ایماں
باخلاق حمیدہ گشتہ موصوف / بعلم و زہد و تقوی بودہ معروف
ہمہ با او و لے او از ہمہ دور / بزیر قبہاے ستر مستور

تمثیل

تبه گردد سراسر مغز بادام ‌‌— گرش از پوست بخراشی که خام
ولے چوں پخته شد بے پوست نیکوست — اگر مغزش برآری برکنی پوست
شریعت پوست مغز آمد حقیقت — میان این و آں باشد طریقت
خلل در راه سالک نقص مغز است — چو مغزش پخته شد بے پوست نغز است
چو عارف بالیقین خویش پیوست — رسیده گشت مغز و پوست بشکست
وجودش اندریں مرکز نپاید — بروں رفت و دگر هرگز نیاید
دگر با پوست یابد تابش خور — دریں نشأه کند یک دور دیگر
درختی گردد او از آب و از خاک — که شاخش بگذرد از جمله افلاک
همان دانه بروں آید دگربار — یکے صد گشته از تقدیر جبار
چو سیر حبه بر خط شجر شد — ز نقطه خط ز خط دور دگر شد
چو شد بر دائره سالک مکمل — رسد هم نقطهٔ آخر باول
دگرباره شود مانند پرکار — برآں کارے که اول بود برکار
چو کرد او قطع یکباره مسافت — نهد حق بر سرش تاج خلافت
تناسخ نبود ایں کز روے معنی — ظهوراست در عین تجلی
وقد سالوا وقالوا ما النهایة — فقیل هی الرجوع الی البدایة

قاعده

نبوت را ظهور از آدم آمد / کمالش در وجود خاتم آمد

ولایت بود باقی تا سفر کرد / چو نقطه در جهان دور دگر کرد

وجود اولیا او را چو عضوند / که او کل است و ایشان همچو جزوند

ظهور کل او باشد بخاتم / بدو گردد تمامی دور عالم

چو او از خواجه یابد نسبت تام / ازو با ظاهر آید رحمت عام

شود او مقتدای هر دو عالم / خلیفه گردد از اولاد آدم

تمثیل

چو نور آفتاب از شب جدا شد / ترا صبح و طلوع و استوا شد

دگر باره ز دور چرخ دوار / زوال و عصر و مغرب شد پدیدار

بود نور نبی خورشید اعظم / که از موسی پدید و گه ز آدم

اگر تاریخ عالم را بخوانی / مراتب را یکایک باز دانی

ز خود هر دم ظهور سایه شد / که آن معراج دین را پایه شد

زمان خواجه وقت استوا بود / که از هر ظل و ظلمت مصطفا بود

بخط استوا بر قامت راست / ندارد سایه پیش و پس چپ و راست

چو کرد او بر صراط حق اقامت / به امر فاستقم میداشت قامت

نبودش سایه کو دارد سیاهی / زہے نور خدا ظل الٰهی

ورا قبله میان شرق و مغرب است / ازآن اندر میان نور غرقست

بدست او چو شد شیطاں مسلماں — بزیر پائے او شد سایہ پنہاں
مراتب جملہ زیر پایۂ اوست — وجودِ خاکیاں از سایۂ اوست
زنورش شد ولایت سایہ گستر — مغارب با مشارق شد برابر
ز ہر سایہ کہ اول گشت حاصل — در آخر شد یکے دیگر مقابل
کنوں ہر عالمے باشد ز امت — رسولے را مقابل در نبوت
نبی چوں در نبوت بود اکمل — بود از ہر ولے ناچار افضل
ولایت شد بخاتم جملہ ظاہر — بر اول نقطہ ہم ختم آمد آخر
از و عالم شود پُر امن و ایماں — جماد و جانور یابند از و جاں
نماند در جہاں یک نفس کافر — شود عدلِ حقیقی جملہ ظاہر
بود از سرِّ وحدت واقفِ حق — در او پیدا نماید وجہِ مطلق

سوال

کہ شد بر سرِّ وحدت واقف آخر — شناسای چہ آمد عارف آخر

جواب

کسے بر سرِّ وحدت گشت واقف — کہ او واقف نشد اندر مواقف
دلِ عارف شناسائے وجود است — وجودِ مطلق او را در شہود است
بجز ہستِ حقیقی ہست نشناخت — و یا ہستی کہ ہستی پاک درباخت
وجودِ تو ہمہ خار است و خاشاک — بروں انداز از خود جملہ را پاک

برو تو خانۂ دل را فرو روب — مہیا کن مقام و جائے محبوب

چو تو بیروں شدی او اندر آید — بتو بے تو جمال خود نماید

کسے کو از نوافل گشت محبوب — بلائے نفی کرد اوش خانہ جاروب

درون جانِ محبوب او مکاں یافت — ز بے یسمع و بے یبصر نشاں یافت

ز ہستی تا بود باقی برو شین — نیابد علم عارف صورت عین

موانع تا نگردانی زخود دور — درون خانۂ دل نایدت نور

موانع چوں دریں عالم چہار ند — طہارت کردن از وے ہم چہار ند

نخستیں پاکی از احداث و انجاس — دوم از معصیت وز شر وسواس

سیم پاکی ز اخلاق ذمیمہ است — کہ با او آدمی ہم چوں بہیمہ است

چہارم پاکی سر است از غیر — کہ ایں جا منتہی میگرددش سیر

ہراں کو کرد حاصل ایں طہارات — شود بے شک سزاوار مناجات

تو تا خود را بکلی در نبازی — نمازت کے شود ہرگز نمازی

چو ذاتت پاک گردد از ہمہ شین — نمازت گردد آنگہ قرۃ العین

نماند در میانہ ہیچ تمییز — شود معروف و عارف جملہ یک چیز

سوال

اگر معروف و عارف ذات پاکست — چہ سودا در سر ایں مشت خاکست

جواب

مکن بر نعمت حق ناسپاسی — که تو حق را بنور حق شناسی

جز او معروف عارف نیست دریاب — ولیکن خاک می یابد ز خور تاب

عجب نبود که ذره دارد امید — هوای تاب مهر روی خورشید

بیاد آور مقام حال فطرت — کز آنجا باز دانی حال فکرت

الست ربکم ایزد چرا گفت — که بود آخر که آن ساعت بلی گفت

در آن ساعت که گلها می سرشتند — بلی در قصه ایمان نوشتند

اگر این نامه را یک یک بخوانی — هر آن چیزی که میخواهی بدانی

تو بستی عهد عقد بندگی دوش — ولی کردی بنادانی فراموش

کلام حق بدان گشتست منزل — که یادت میدهد آن عهد اول

اگر تو دیده حق را به آغاز — در اینجا هم توانی دیدنش باز

صفاتش را ببین امروز اینجا — که تا ذاتش توانی دید فردا

وگرنه رنج خود ضایع مگردان — برو بشنو تو لا تهدی ز قرآن

تمثیل

ندارد باورت آنکه ز الوان — اگر صد سال گوئی نقل و برهان

سفید و سرخ و سبز و زرد و کاهی — بنزد او نباشد جز سیاهی

نگر تا کور مادرزاد بدحال — کجا بینا شود از کحل کحال

خرد از دیدن احوال عقبیٰ
بود چون کور مادر زاد دنیا

ورای عقل طوری دارد انسان
که بشناسد بدو اسرار پنهان

بسان آتش اندر سنگ و آهن
نهاده است ایزد اندر جان و در تن

ازان مجموعه پیدا گردد این راز
چو بشنیدی برو باخود بپرداز

چو برهم اوفتاد آن سنگ و آهن
ز نورش هر دو عالم گشت روشن

توئی تو نسخهٔ نقش الٰهی
بخواه از خویش هر چیزی که خواهی

سوال

کدامین نقطه را نطق است انا الحق
چه گوئی هرزه بود آن رمز مطلق

جواب

انا الحق کشف اسرار است مطلق
جز از حق کیست تا گوید انا الحق

همه ذرات عالم همچو منصور
تو خواهی مست گیر و خواه مخمور

درین تسبیح و تهلیلند دایم
بدین معنی همه هستند قایم

اگر خواهی که گردد بر تو آسان
وان من شیء را یکره فرو خوان

چو کردی خویشتن را پنبه کاری
تو هم حلاج وار این دم برآری

برآور پنبهٔ پندار از گوش
ندای واحد القهار بنیوش

ندائے از حق بر دوامت
چرا گشتی تو موقوف قیامت

درآور وادی ایمن که ناگاه
درختے گویدت انّی انا الله

روا باشد انا الحق از درختی — چرا نبود روا از نیک بختی

هر آن کس را که اندر دل شکی نیست — یقین داند که هستی جز یکی نیست

انانیت بود حق را سزاوار — که هو غیب است و غایب وهم و پندار

جناب حضرت حق را دوئی نیست — در آنحضرت من و ما و توئی نیست

من و ما و تو و او هست یک چیز — که در وحدت نباشد هیچ تمییز

هر آن کو خالی از خود چون خلا شد — انا الحق اندرو صوت و صدا شد

شود با وجه باقی غیر هالک — یکی گردد سلوک و سیر سالک

حلول و اتحاد از غیر خیزد — ولے وحدت همه از سیر خیزد

تعین بود کز هستی جدا شد — نه حق بنده نه بنده با خدا شد

حلول و اتحاد ایں جا محالست — که در وحدت دوئی عین ضلالست

وجود خلق و کثرت در نمود است — نه هر چه آں می نماید عین بود است

تمثیل در نمود بے بود

بنه آئینه اندر برابر — در او بنگر ببیں آں شخص دیگر

یکے ره باز بیں تا چیست آں عکس — نه آنست و نه آں پس کیست آں عکس

چو من هستم بذات خود معین — نمی دانم چه باشد سایهٔ من

عدم با هستی آخر چوں شود ضم — نباشد نور و ظلمت هر دو باهم

چو ماضی نیست مستقبل مه و سال ‌ ‌ چه باشد غیر از آن یک نقطهٔ حال

یکی نقطه است وهمی گشته ساری ‌ ‌ تو او را نام کردی نهر جاری

جز از حق اندرین صحرا دگر کیست؟ ‌ ‌ بگو با من که این صوت و صدا چیست

عرض فانیست جوهر زو مرکب ‌ ‌ بگو کی بود یا خود کو مرکب

ز طول و عرض و از عمق است اجسام ‌ ‌ وجودی چون پدید آید ز اعدام

ازین جنس است اصل کار عالم ‌ ‌ چو دانستی بیار ایمان فالزم

که جز حق نیست دیگر هستی الحق ‌ ‌ هو الحق گوئی و خواهی گو انا الحق

نمود وهم از هستی جدا کن ‌ ‌ نه بیگانه خود را آشنا کن

سوال

چرا مخلوق را گویند واصل ‌ ‌ سلوک و سیر او چون بود حاصل

جواب

وصال حق ز خلقیت جدائیست ‌ ‌ ز خود بیگانه گشتن آشنائیست

چو ممکن گرد امکان بر فشاند ‌ ‌ بجز واجب دگر چیزی نماند

وجود هر دو عالم چون خیالست ‌ ‌ که در وقت بقا عین زوالست

نه مخلوق است آن کو گشت واصل ‌ ‌ نگوید این سخن جز مرد کامل

عدم کی راه یابد اندرین باب ‌ ‌ چه نسبت خاک را با رب ارباب

عدم چه بود که با حق واصل آید ‌ ‌ وزو سیر و سلوکی حاصل آید

اگر جانت شود زین معنی آگاه — بگوئی در زماں استغفر الله

تو معدومی عدم پیوسته ساکن — بواجب کے رسد معدوم ممکن

ندارد ہیچ جوہر بے عرض عین — عرض چہ بود ولا یبقیٰ زمانین

حکیمے کاندریں فن کرد تصنیف — بطول و عرض و عمقش کرد تعریف

ہیولی نیست جز معدوم مطلق — کہ می گردد بدو صورت محقق

چو صورت بے ہیولی در عدم نیست — ہیولی نیست بے او جز عدم نیست

شدہ اجسام عالم زیں دو معدوم — کہ جز معدوم از ایشاں نیست معلوم

ببیں ماہیتی را بے کم و بیش — نہ معدوم و نہ موجود است در خویش

نظر کن در حقیقت سوئے امکان — کہ او از ہستی آمد عین نقصان

وجود اندر کمال خویش ساریست — تعینہا امور اعتباریست

امور اعتبارے نیست موجود — عدد بسیار و یک چیز است معدود

جہاں را نیست ہستی جز مجازی — سراسر حال او لہوست و بازی

تمثیل در طور ہائے وجود

بخاری مرتفع گردد ز دریا — بامر حق فرود آید بہ صحرا

شعاع آفتاب از چرخ چارم — فرود آید شود ترکیب باہم

کند گرمی دگر رہ عزم بالا — در آویزد بدو آں آب دریا

چو با ایشاں شود آب و ہوا ضم | بروں آید نبات سبز و خرم
غذائے جانور گردد بہ تبدیل | خورد انسان و یابد باز تحلیل
شود یک نطفہ و گردد در اطوار | وزو انساں شود پیدا دگربار
چو نورِ نفس گویا بر تن آید | یکے جسم لطیف روشن آید
شود طفل و جوان و کہل و ہم پیر | بداند عقل و فہم و رائے و تدبیر
رسد آنگہ اجل از حضرت پاک | رود پاکی بپاکی خاک با خاک
ہمہ اجزائے عالم چوں نبات اند | کہ یک قطرہ ز دریائے حیات اند
زماں چوں بگذرد بر وے شود باز | ہمہ انجام ایشاں ہمچو آغاز
رود ہر یک از ایشاں سوئے مرکز | کہ نگذارد طبیعت خوئے مرکز
چو دریائیست وحدت لیک پُرخوں | کزو خیزد ہزاراں ہمچو مجنوں
نگر تا قطرۂ باراں ز دریا | چگونہ یافت چندیں شکل و اسما
بخار و ابر و باران و نم و گل | نبات و جانور انسان کامل
ہمہ یک قطرہ بود آخر ز اول | کزو شد ایں ہمہ اشیا ممثل
جہان عقل و نفس و چرخ اجرام | چو آں قطرہ داں ز آغاز و انجام
اجل چوں در رسد از چرخ و انجم | شود ہستی ہمہ در نیستی گم
چو موجے بر زند گردد جہاں طمس | یقیں گردد کہ لم تغن بالامس
خیال از پیش برخیزد بیکبار | نماند غیر حق در دار دیّار

ترا قربی شود آن لحظه حاصل | شود تو بی توی با دوست واصل
وصال اینجایگه رفع خیالست | چو غیر از پیش برخیزد وصالست
مگو ممکن ز حد خویش بگذشت | نه او واجب شد و نه واجب او گشت
هر آن کو در معانی گشت فایق | نگوید کاین بود قلب حقایق
هزاران نشأه داری خواجه در پیش | برو آمد شد خود را بیندیش
همه جزو و کل از نشأت انسان | بگویم یک بیک پیدا و پنهان

سوال

وصال ممکن و واجب بهم چیست | حدیث قرب و بعد بیش و کم چیست

جواب

ز من بشنو حدیثی بی کم و بیش | ز نزدیکی تو دور افتادی از خویش
چو هستی را ظهوری از عدم شد | از انجا قرب و بعد بیش و کم شد
قریب آن هستی کو ز اصل نور است | بعید آن نیستی کز هست دور است
اگر نوری ز خود بر تو رساند | ترا از هستی خود وا رهاند
چه حاصل مر ترا زین بود و نابود | کزو گاهیت خوف و گه رجا بود
نترسد زو کسی کو را شناسد | که طفل از سایهٔ خود می هراسد
نماند خوف اگر گردد روانه | نخواهد اسپ تازی تازیانه
ترا از آتش دوزخ چه باکست | که از هستی تن و جان تو پاکست

ازآتش زر خالص بر فروزد چو غشی نبود اندر وے چه سوزد

ترا از غیر چیزے نیست درپیش ولیکن از وجود خود بیندیش

اگر در خویشتن گردی گرفتار حجاب تو شود عالم بیکبار

توئی در دور هستی جزو سافل توئی با نقطهٔ وحدت مقابل

تعینهاے عالم بر تو طاریست وزاں گوئی چو شیطاں همچو من کیست؟

ازاں گوئی مرا خود اختیار است تن من مرکب و جانم سوار است

زمام تن بدست جاں نهاد است همه تکلیف بر من زاں نهاد است

ندانی کیں ره آتش پرستیست همه ایں آفت و شومی ز هستیست

کرا ایں اختیار اے مرد جاهل کسے کورا بود بالذات باطل

چو بود تست یکسر همچو نابود نگوئی کاختیارت از کجا بود

کسے کورا وجود از خود نباشد بذات خویش نیک و بد نباشد

کرا دیدی تو اندر هر دو عالم که یکدم شادمانی یافت بے غم

کرا شد حاصل آخر جمله امید که ماند در کمالے تا بجاوید

مراتب باقی و اهل مراتب بزیر امر حق والله غالب

اثر از حق شناس اندر همه جاے ز حد خویشتن بیروں منه پاے

ز حال خویش می پرس ایں قدر چیست وزانجا باز داں کاهل قدر کیست

هر آں کس را که مذهب غیر جبر است نبی فرمود کاں مانند گبر است

چناں کاں گبر یزداں اہرمن گفت ‏ مر ایں ناداں احمق ما و من گفت

بما افعال ایں نسبت مجازیست ‏ نسب خود در حقیقت لہو بازیست

نبودی تو کہ فعلت آفریدند ‏ ترا از بہر کارے برگزیدند

بقدرت پیشگی دارائے برحق ‏ بعلم خویش کردہ حکم مطلق

مقدرت گشتہ پیش از جان و از تن ‏ برائے ہر یکے کارے معین

یکے مقصد ہزاراں سالہ طاعت ‏ بجائے آورد گردش اہل لعنت

دگر از معصیت نور و صفا دید ‏ چہ توبہ کرد نام اصطفیٰ دید

عجب تر آنکہ ایں از ترک مامور ‏ شد از الطاف حق مرحوم مغفور

مر آں دیگر ز منہی گشتہ ملعون ‏ زہے فعل تو بے چند و چہ چوں

جناب کبریائی لایزالی است ‏ منزہ از قیاسات خیالی است

چہ بود اندر ازل اے مرد نااہل ‏ کہ ایں یک شد محمدؐ آں ابوجہل

کسے کو با خدا چون و چرا گفت ‏ چو مشرک حضرتش را ناسزا گفت

ورا زیبد کہ پرسد از چہ و چوں ‏ نباشد اعتراض از بندہ موزوں

سزاوار خدائی لطف و قہر است ‏ ولیکن بندگی در عجز و فقر است

خداوندے ہمہ در کبریائی است ‏ نعلّت لایق فعل خدائی است

کرامت آدمی از اضطراریست ‏ نہ آں کو را نصیب اختیاریست

نبودہ ہیچ چیزش ہرگز از خود ‏ پس آنگہ پرسدش از نیک و از بد

نداری اختیار و گشته مأمور
زهی مسکین که شد مختار و مجبور

نه ظلم است این که عین علم و عدلست
نه جور است این که عین لطف و فضلست

بشر را زان سبب تکلیف کردند
که از ذات خودش تعریف کردند

چو از تکلیف حق عاجز شوی تو
بیک بار از میان بیرون روی تو

بکلیت رهائی یابی از خویش
غنی گردی بحق ای مرد درویش

برو جان پدر تن در قضا ده
بتقدیرات یزدانی رضا ده

سوال

چه بحر است آنکه علمش ساحل آمد
ز قعر او چه گوهر حاصل آمد

جواب

یکی دریاست هستی نطق ساحل
صدف حرف و جواهر دانش دل

بهر موجی هزاران دُرِّ شهوار
برون ریزد ز نقل و نص و اخبار

هزاران موج خیزد هر دم از وی
نگردد قطرهٔ هرگز کم از وی

وجود علم از آن دریای ژرفست
غلافِ دُرِّ او از صوت و حرفست

معانی چون کند اینجا تنزل
ضرورت باشد او را از تمثل

تمثیل

شنیدم من که اندر ماهِ نیسان
صدف بالا رود از قعر عمان

ز شیب قعر بحر آید بر افراز — بروی بحر بنشیند دهن باز

بخاری مرتفع گردد ز دریا — فرو بارد بامر حق تعالی

چکد اندر دهانش قطرهٔ چند — شود بسته دهان او بصد بند

رود با قعر دریا با دلی پُر — شود آن قطرهٔ باران یکی دُر

بقعر اندر شود غواص دریا — ازو آرد برون لولوی لالا

تن تو ساحل و هستی چو دریاست — بخارش فیض و باران علم اسماست

خرد غواص آن بحر عظیم است — که او را این جواهر در گلیم است

دل آمد علم را مانند یک ظرف — صدف بر علم دل صوتست با حرف

نفس گردد روان چون برق لامع — رسد زو حرفها در گوش سامع

صدف بشکن برون کن دُر شهوار — بیفکن پوست مغز نغز بردار

لغت با اشتقاق و نحو با صرف — همی گردد همه پیرامن حرف

هر آن کو جمله عمر خود درین کرد — بهرزه صرف عمر نازنین کرد

ز مغزش قشر سبز افتاد در دست — نیابد مغز هر کو پوست نشکست

ولی بی پوست ناپخته است هر مغز — ز علم ظاهر آمد علم دین نغز

ز من جان برادر پند بنیوش — بجان و دل برو در علم دین کوش

که دانا در دو عالم سروری یافت — اگر کهتر بود زو مهتری یافت

عمل کان از سر احوال باشد — بسی بهتر ز علم قال باشد

ولے کارسے که از آب و گل آید — نه چون علمست کان کار دل آید

میان جسم و جان بنگر چه فرقست — گر این را غرب گیری آن چو شرقست

از اینجا باز دان احوالِ اعمال — به نسبت با علوم قال با حال

نه علمست آنکه دارد میلِ دینی — که صورت دارد اما نیست معنی

نگردد جمع هرگز علم با آز — ملک خواهی سگ از خود دور انداز

علوم دین ز اخلاق فرشته است — نیاید در دلے کو سگ سرشته است

حدیث مصطفیٰ آخر همین است — نکو بشنو که البته چنین است

درونِ خانه چون هست صورت — فرشته نا ید اندر وے ضرورت

برو بزدای روی تختهٔ دل — که تا سازد ملک پیش تو منزل

ازو تحصیل کن علم وراثت — ز بهر آخرت می کن حراثت

کتاب حق بخوان از نفس و آفاق — مزین شو باصل جمله اخلاق

قاعده

اصولِ خلق نیک آمد عدالت — پس از وے حکمت و عفت شجاعت

حکیمے راست کردار است و گفتار — کسے کو متصف گردد بدین چار

بحکمت باشدش جان و دل آگه — نه گربز باشد و نه نیز ابله

بعفت شهوتِ خود کرده مستور — شره همچون خمود از وے شده دور

شجاع و صافی از ذلِ تکبر — مبرا ذاتش از جبن و تهور

عدالت چون شعارِ ذات او شد — ندارد ظلم از آن خلقش نکو شد

همه اخلاقِ نیکو در میانه است — که از افراط و تفریطش کرانه است

میانه چون صراط المستقیم است — ز هر دو جانبش قعرِ جحیم است

بباریکی و تیزی موے و شمشیر — نه روے گشتن و بودن برو دیر

عدالت چون یکے دارد ز اضداد — همی هفت است این اعداد اضداد

چو زیرِ هر عدد سرے نهفته است — از آن درهاے دوزخ نیز هفت است

چنان کز ظلم شد دوزخ مهیا — بهشت آمد همیشه عدل را جا

جزاے عدل نور و رحمت آمد — سزاے ظلم لعن و ظلمت آمد

ظهورِ نیکوئی در اعتدال است — عدالت جسم را اقصیٰ کمال است

مرکب چون شود مانند یک چیز — ز اجزا دور گردد فعل تمییز

بسیط الذات را مانند گردد — میانِ این و آن پیوند گردد

چو آب و گل شود یکباره صافی — رسد از حق بدو روحِ اضافی

چو یابد تسویه اجزاے ارکان — درو گیرد فروغِ عالمِ جان

نه پیوندے که از ترکیب اجزاست — که روح از وصفِ جسمیت مبراست

شعاعِ جان سوے تن وقتِ تعدیل — چو خورشید و زمین آمد بتمثیل

تمثیل

اگرچه خور بچرخِ چارمین است — شعاعش نور و تدبیرِ زمین است

طبیعتہاے عنصر نزد خور نیست
کواکب سرد و گرم و خشک و تر نیست

عناصر جمله از وے گرم و سرد است
سفید و سرخ و سبز و آل و زرد است

بود حکمش رواں چوں شاه عادل
که نه خارج تواں گفتن نه داخل

چو از تعدیل گشت ارکان موافق
ز حسنش نفس گویا گشت عاشق

نکاح معنوی افتاد در دیں
جہاں را نفس کلی داد کابیں

ز ایشاں می پدید آید فصاحت
علوم و علم و اخلاق و صباحت

ملاحت از جہان بے مثالی
در آمد ہمچو رندِ لا اُبالی

بشہرستان نیکوئی علم زد
همه ترتیب عالم را بہم زد

چو در شخص است خوانندش ملاحت
چو در نطق است گویندش فصاحت

گہے بر رخشِ حسن او شہسوار است
گہے با تیغ نطقِ آبدار است

ولی و شاه و درویش و پیمبر
همه در تحت حکم او مسخر

درونِ حسن روئے نیکواں چیست
نه آں حسن است تنہا گوئے آں چیست

جز از حق می نیاید دلربائی
که شرکت نیست کس را در خدائی

کجا شہوت دل مردم رباید
که حق گه گه ز باطل مے نماید

مؤثر حق شناس اندر ہمه جائے
ز حد خویشتن بیروں منه پائے

حق اندر کسوت حق بیں و حق داں
حق اندر باطل آمد کارِ شیطاں

سوال

چہ جزو است آنکو کز کل فزونست — طریق رفتن آں جزو چونست

جواب

وجود آں جزو داں کز کل فزونست — کہ موجود است کل دیں باز گونست

بود موجود را کثرت برونی — کہ از وحدت ندارد جز درونی

وجودِ کل ز کثرت گشت ظاہر — کہ او در وحدت جزوی است سائر

چو کل از روے ظاہر ہست بسیار — بود از جزوِ خود کمتر بمقدار

نہ آخر واجب آمد جزو ہستی — کہ ہستی کرد او را زیر دستی

ندارد کل وجودے در حقیقت — کہ او چوں عارضی شد در حقیقت

وجودِ کل کثیر و واحد آید — کثیر از روے کثرت مینماید

عرض شد ہستی کو اجتماعیست — عرض سوئے عدم بالطبع ساعیست

بہر جزوی ز کل کاں نیست گردد — کل اندر دم ز امکاں نیست گردد

جہاں کلیست در یک طرفة العین — عدم گردد و لا یبقیٰ زمانین

دگر بارہ شود پیدا جہانے — بہر لحظہ زمین و آسمانے

بہر ساعت جوانے کہنہ پیر است — بہر دم اندرو حشر و نشیر است

درو چیزے دو ساعت می نپاید — کہ در آں لحظہ کہ میرد بزاید

ولیکن طامة الکبریٰ نہ اینست — کہ ایں یوم العمل آں یوم دینست

ازیں با ایں دلے فرقست بسیار — بنادانی مکن خود را گرفتار

نظر بگشای در تفصیل و اجمال ‌‌‌‌ نگر در ساعت و روز و مه و سال

تمثیل

اگر خواهی که این معنی بدانی ‌‌‌‌ ترا هم هست مرگ و زندگانی

ز هر چه اندر جهان از شیب و بالاست ‌‌‌‌ مثالش در تن و جان تو پیداست

جهان چون تست یک شخص معین ‌‌‌‌ تو او را گشته چون جان او ترا تن

سه گونه نوع انسان را مماتست ‌‌‌‌ یکی هر لحظه وان بر حسب ذاتست

دو دیگر زان ممات اختیاریست ‌‌‌‌ سیم مردن مر او را اضطراریست

چو مرگ و زندگی باشد مقابل ‌‌‌‌ سه نوع آمد حیاتش در سه منزل

جهان را نیست مرگ اختیاری ‌‌‌‌ که آن را از همه عالم تو داری

ولی هر لحظه می‌گردد مبدل ‌‌‌‌ در آخر هم شود مانند اول

هر آنچه گردد اندر حشر پیدا ‌‌‌‌ ز تو در نزع می‌گردد هویدا

تن تو چون زمین سر آسمانست ‌‌‌‌ حواست انجم و خورشید جانست

چو کوهست استخوانهایی که سختست ‌‌‌‌ نباتت موی و اطرافت درختست

تنت در وقت مردن از ندامت ‌‌‌‌ بلرزد چون زمین روز قیامت

دماغ آشفته و جان تیره گردد ‌‌‌‌ حواست همچو انجم خیره گردد

مسامت گردد از خون همچو دریا ‌‌‌‌ تو در وی غرق گشته بی سر و پا

شود از جان کنش ای مرد مسکین
ز سستی استخوانها پشم رنگین

بهم پیچیده گردد ساق با ساق
همه جفتی شود از جفت خود طاق

چو روح از تن بکلیت جدا شد
زمینت قاع صفصف لا تری شد

بدین منوال باشد کار عالم
که تو در خویشتن می بینی در آن دم

بقا حق راست باقی جمله فانی است
بیانش جمله در سبع المثانی است

ز کل من علیها فان بیان کرد
لفی خلق جدید هم عیان کرد

بود ایجاد و اعدام دو عالم
چو خلق و بعثت نفس ابن آدم

همیشه خلق در خلق جدید است
اگرچه مدت عمرش مدید است

همیشه فیض فضل حق تعالی
بود در شان خود اندر تجلی

ازاں جانب بود ایجاد و تکمیل
وزیں جانب بود ہر لحظہ تبدیل

ولیکن چوں گذشت ایں طور دنیا
بقاے کل بود در دار عقبی

تو ہر چیزے کہ بینی بالضرورت
دو عالم دارد از معنی و صورت

وصال اولیں عین فراقست
مر آں دیگر ز عند اللہ باقست

بقا اسم وجود آمد ولیکن
بجائے کاں بود سائر چو ساکن

مظاہر چوں فتد بر وفق ظاہر
در اول می نماید عین آخر

ہر آنچہ آں ہست بالقوہ دریں دار
بفعل آید در آں عالم بیکبار

قاعدہ

ز تو هر فعل کاول گشت ظاهر — بدان گردی بسیار چند قادر

بهر بارے اگر نفع است اگر ضر — شود در نفس تو چیزے مدخر

بعادت حالها باخوے گردد — بمدت میوه‌ها خوشبوی گردد

ازان آموخت انسان پیشها را — وزان ترتیب کرد اندیشها را

ز تو افعال و احوال مدخر — هویدا گردد اندر روز محشر

چو عریان گردی از پیراهن تن — شود عیب و هنر یکباره روشن

تنت باشد ولیکن بے کدورت — که بنماید درو چون آب صورت

همه پیدا شود آنجا ضمائر — فرو خوان آیت تبلی السرائر

دگرباره بوفق عالم خاص — شود اخلاق تو اجسام و اشخاص

چنان کز قوت عنصر درینجا — موالید سه گانه گشت پیدا

همه اخلاق ما در عالم جان — گهے انوار گردد گاه نیران

تعین مرتفع گردد ز هستی — نماند در نظر بالا و پستی

نماند رنگها در دار حیوان — بیک رنگی برآید قالب از جان

بود پا و سر و چشم تو چون دل — شود صافی ز ظلمت صورت گل

کند هم نور حق بر حق تجلی — نه بینی بے جهت حق را تعالی

دو عالم را اگر بر هم زنی تو — ندانم تا چه مستیها کنی تو

سقاهم ربهم چه بود بیندیش — طهورے چیست صافی گشتن از خویش

زهی شربت زهی لذت زهی ذوق ‌‌ زهی حیرت زهی دولت زهی شوق

خوشا آن دم که ما بی خویش باشیم ‌‌ غنی مطلق و درویش باشیم

نه دین و عقل و نی تقوی نه ادراک ‌‌ فتاده مست و حیران بر سر خاک

بهشت و حور و خلد اینجا چه سنجد ‌‌ که بیگانه درین خلوت نگنجد

چو رویت دیدم و خوردم از آن می ‌‌ ندانم تا چه خواهد شد پس از وی

پی هر مستیی باشد خماری ‌‌ درین اندیشه دل خون گشت باری

سوال

قدیم و محدث از هم چون جدا شد ‌‌ که این عالم شد آن دیگر خدا شد

جواب

قدیم و محدث از هم چون جدا نیست ‌‌ که از هستی است باقی دائما نیست

همه آنست و این مانند عنقاست ‌‌ جز از حق جمله اسم بی مسماست

عدم موجود گردد این محالست ‌‌ وجود از روی هستی لایزالست

نه آن این گردد و نه این شود آن ‌‌ همه اشکال گردد بر تو آسان

جهان خود جمله امر اعتباریست ‌‌ چو آن یک نقطه کاندر دور ساریست

برو یک نقطه آتش بگردان ‌‌ که بینی دائره از سرعت آن

یکی گر در شمار آید بناچار ‌‌ نگردد واحد از اعداد بسیار

حدیث ما سوی الله را رها کن ‌‌ بعقل خویش این را زآن جدا کن

چہ شک داری دراں کیں چوں خیالست   چو با وحدت دوئی عین محالست
عدم مانند ہستی گشت پیدا   ہمہ کثرت زنسبت شد ہویدا
ظہور اختلاف و کثرت شان   شدہ پیدا از بوقلمون امکان
وجود ہر یکے چوں بود واحد   بوحدانیت حق گشت شاہد

سوال

چہ خواہد مرد معنی زیں عبارت   کہ دارد سوے چشم و لب اشارت
چہ خواہد از سر زلف و خط و خال   کسے کاندر مقامات است احوال

جواب

ہر آں چیزے کہ در عالم عیانست   چو عکسے ز آفتاب آں جہانست
جہاں چوں خط و خال و چشم و ابروست   ہمہ چیزے بجائے خویش نیکوست
تجلی گہ جمال و گہ جلالست   رخ و زلف آں معانی را مثالست
صفات حق تعالیٰ لطف و قہراست   رخ و زلف بتاں را زاں دو بہراست
چو محسوس آمد ایں الفاظ مسموع   نخست از بہر محسوس است موضوع
ندارد عالم معنی نہایت   کجا بیند مراد را ہیچ غایت
دریں رہ ہرچہ کاں ارباب فکراست   ہمہ اسباب استدراج و مکرست
ہر آں معنی کہ شد از ذوق پیدا   کجا تفسیر لفظی یابد او را
چو اہل دل کنند تفسیر معنی   بمانندی کنند تعبیر معنی

که محسوسات ازان عالم چو سایه است | که این چون طفل و آن مانند دایه است
بنزد من خود الفاظ مؤول | بر آن معنی فتاد از وضع اول
به محسوسات خاص از عرف عام است | چه داند عام کان معنی کدام است
نظر چون در جهان عقل کردند | از آنجا لفظها را نقل کردند
تناسب را رعایت کرد عاقل | چو سوی لفظ معنی گشت نازل
ولی تشبیه کلی نیست ممکن | ز جست و جوی آن می باش ساکن
درین معنی کسی را با تو دق نیست | که صاحب مذهب اینجا غیر حق نیست
ولی تا با خودی زنهار زنهار | عبارات شریعت را نگه دار
که رخصت اهل دل را در سه حالت | فنا و سکر آن دیگر دلالت
هر آن کس کو شناسد این سه حالت | بداند وضع الفاظ و دلالت
ترا چون نیست احوال مواجید | مشو کافر ز نادانی به تقلید
مجازی نیست احوال حقیقت | نه هر کس یافت اسرار طریقت
گزاف ای دوست ناید ز اهل تحقیق | مر این را کشف باید یا که تصدیق
بگفتم وضع الفاظ معانی | ترا سربسته گر داری بدانی
نظر کن در معانی سوی غایت | لوازم را یکایک کن رعایت
بوجه خاص ازان تشبیه می کن | ز دیگر وجهها تنزیه می کن
چو شد این قاعده یکسر مقرر | نمایم زان مثالی چند دیگر

اشارت بچشم ولب

نگر کز چشم شاهد چیست پیدا / رعایت کن لوازم را بد انجا
ز چشمش خواست بیماری و مستی / ز لعلش گشت پیدا عین ہستی
ز چشم اوست دلہا مست و مخمور / ز لعل اوست جانہا جملہ مستور
ز چشم او ہمہ دلہا جگر خوار / لب لعلش شفائے جان بیمار
بچشمش گرچہ عالم در نیاید / لبش ہر ساعتے لطفے نماید
دمے از مردمی دلہا نوازد / دمے بیچارگاں را چارہ سازد
بشوخی جاں دہد در آب و در خاک / بدم دادن زند آتش در افلاک
از و ہر غمزہ دام و دانہ شد / وز و ہر گوشۂ میخانۂ شد
ز غمزہ می دہد ہستی بغارت / بہ بوسہ میکند بازش عمارت
ز چشمش خونِ ما در جوش دائم / ز لعلش جانِ ما مدہوش دائم
بغمزہ چشم او دل می رباید / بعشوہ لعل او جاں می فزاید
چو از چشم و لبش خواہی کنارے / مر این گوید نہ آں گوید کہ آرے
ز غمزہ عالمے را کار سازد / بہ بوسہ ہر زماں دل می نوازد
از و یک غمزہ و جاں دادن از ما / از و یک بوسہ و استادن از ما
ز لمح بالبصر شد حشر عالم / ز نفخ روح پیدا گشت آدم

چو از چشم و لبش اندیشه کردند ٭ جهانی بت پرستی پیشه کردند

وجود ما همه مستی است یا خواب ٭ چه نسبت خاک را با رب ارباب

خرد دارد ازین صد گونه اشگفت ٭ که ولتصنع علی عینی چرا گفت

تو گوئی دائما از زلف شبرو ٭ ببینا زو اسیران را بنو نو

اشاره بزلف

حدیث زلف جانان بس دراز است ٭ چه شاید گفت ازو چه جای راز است

مپرس از من حدیث زلف پرچین ٭ مجنبانید زنجیر مجانین

ز قدش راستی گفتم سخن دوش ٭ سر زلفش مرا گفتا فراموش

کجی بر راستی زو گشت غالب ٭ وزو در پیچش آمد راه طالب

همه دلها ازو گشته مسلسل ٭ همه جانها ازو بوده مقلقل

معلق صد هزاران دل ز هر سو ٭ نشد یک دل برون از حلقهٔ او

اگر زلفین مشکین برفشاند ٭ بعالم در یکی کافر نماند

وگر بگذاردش پیوسته ساکن ٭ نماند در جهان یک نفس مومن

چو دام فتنه می شد چنبر او ٭ بشوخی باز کرد از تن سر او

اگر ببریده شد زلفش چه غم بود ٭ که گر شب کم شد اندر روز افزود

چو او بر کاروان عقل ره زد ٭ بدست خویشتن بر وی گره زد

نیابد زلف او یک لحظہ آرام
گہے بام آرد وگاہے کند شام

ز دور زلف خود صد روز شب کرد
بسے بازیچہائے بوالعجب کرد

گل آدم شد آں لحظہ مخمّر
کہ دادش بوئے آں زلف معطّر

دل ما دارد از زلفش نشانے
کہ خود ساکن نمی گردد زمانے

ازو ہر لحظہ کار از سر گرفتم
ز جان خویشتن دل برگرفتم

ازاں گردد دل از زلفش مشوش
کہ از رویش دلے دارم در آتش

اشارہ برخ و خط

رخ اینجا مظہر حسن خدائیست
مراد از خط جناب کبریائیست

رخش خطے کشیدہ از نکوئی
کہ از ما نیست بیروں خوبروئے

خط آمد سبزہ زار عالم جان
ازاں کردند نامش آب حیواں

ز تاریکی زلفش روز شب کن
ز خطش چشمۂ حیواں طلب کن

خضروار از مقام بے نشانی
بخور از خطش آب زندگانی

اگر روے و خطش بینی تو بیشک
بدانی کثرت از وحدت یکایک

ز رویش باز دانی کار عالم
ز خطش باز خوانی سرّ مبہم

کسے کو خطش از روئے نکو دید
دل من روئے او در خط او دید

مگر رخسار او سبع المثانیست
کہ ہر حرفے ازو بحرے معانیست

نهفته زیر هر موی از و ناز	هزاران بحر علم از پردهٔ راز
ببین بر آب قلب عرش رحمن	ز خط و عارض زیبای جانان

اشاره بخال

بر آں رخ نقطهٔ خالش بسیط است	که اصل مرکز دور محیط است
از و شد خط دور هر دو عالم	وزو شد خط نفس قلب آدم
ازاں حال دل پرخون تباه است	که عکس نقطهٔ خال سیاه است
چو خالش خال دل جز خون شدن نیست	وزاں منزل وہ بیروں شدن نیست
بوحدت در نباشد هیچ کثرت	دو نقطه نبود اندر اصل وحدت
ندانم خال او عکس دل ماست	و یا دل عکس خال روی زیباست
ز عکس خال او دل گشت پیدا	و یا عکس دل آنجا شد هویدا
دل اندر روی او یا اوست در دل	مرا پوشیده گشت این راز مشکل
اگر هست این دل ما عکس آن خال	چرا می باشد آخر مختلف حال
گهی چوں چشم مخمورش خرابست	گهی چوں زلف او در اضطرابست
گهی روشن رواں چوں روی ماهست	گهی تاریک چوں خال سیاهست
گهی مسجد بود گاهی کنشت است	گهی دوزخ بود گاهی بهشت است
گهی برتر شود از هفتم افلاک	گهی افتد بزیر تودهٔ خاک

پس از زهد و ورع گردد دگربار / شراب و شمع و شاهد را طلبگار

سوال

شراب و شمع و شاهد را چه معنیست / خراباتی شدن آخر چه دعویست

جواب

شراب و شمع و شاهد عین معنی است / که در هر صورتی او را تجلی است
شراب و شمع و ذوق و سکر عرفان / ببین شاهد که از کس نیست پنهان
شراب اینجا زجاجه شمع مصباح / بود شاهد فروغ نور ارواح
ز شاهد بر دل موسی شرر شد / شرابش آتش و شمعش شجر شد
شراب و شمع و جام آن نور اسری است / ولی شاهد همه آیات کبری است
شراب و شمع شاهد جمله حاضر / مشو غافل ز شاهد بازی آخر
شراب بیخودی در کش زمانی / که تا از دست خود یابی امانی
بخور می تا ز خویشت وارهاند / وجود قطره در دریا رساند
شرابی خور که جامش روی یار است / پیاله چشم مست باده خوار است
شرابی را طلب بی ساغر و جام / شرابی باده خوار و ساقی آشام
شرابی خور ز جام وجه باقی / سقاهم ربهم او راست ساقی
طهور آن می بود کز لوث هستی / ترا پاکی دهد در وقت مستی
بخور می وارهان خود را ز سردی / که بد مستی به است از نیک مردی

کسی کو افتد از درگاه حق دور | حجاب ظلمت او را بهتر از نور
که آدم را ز ظلمت صد مدد شد | ز نور ابلیس ملعون ابد شد
اگر آئینهٔ دل را زدوده است | چه خود را بیند اندر وی چه سود است
ز رویش پرتوی چون بر می افتاد | بسی شکل حبابی بر وی افتاد
جهان جان در او شکل حباب است | حبابش اولیائے را قباب است
شده زو عقل کل حیران و مدهوش | فتاده نفس کل را حلقه در گوش
همه عالم چو یک خمخانهٔ اوست | دل هر ذره پیمانهٔ اوست
خرد مست و ملائک مست و جان مست | هوا مست و زمین مست و زمان مست
فلک سرگشته از وی در تکاپوی | هوا در دل بامید یکی بوی
ملائک خورده صاف از کوزهٔ پاک | بجرعه ریختی دردی در این خاک
عناصر گشته زان یک جرعه سرخوش | فتاده گه در آب و گه در آتش
ز بوی جرعه کافتاد بر خاک | بر آمد آدمی تا شد بر افلاک
ز عکس او تن پژمرده جان گشت | ز تابش جان افسرده روان گشت
جهان خلق از او سرگشته دایم | ز خان و مان خود برگشته دایم
یکی از بوی دردش عاقل آمد | یکی از رنگ صافش ناقل آمد
یکی از نیم جرعه گشته صادق | یکی از یک صراحی گشته عاشق
یکی دیگر فرو برده بیکبار | می و خمخانه و ساقی و خمار

کشیده جملهٔ و ماند دهن باز — زهی دریا دل رند سرافراز
درآشامید هستی را بیکبار — فراغت یافته ز اقرار و انکار
شده فارغ ز زهد و خشک و طامات — گرفته دامن پیر خرابات

اشاره بخرابات

خراباتی شدن از خود رهائیست — خودی کفر است اگر خود پارسائیست
نشانی داده اند اهل خرابات — که التوحید اسقاط الاضافات
خرابات از جهان بی مثالست — مقام عاشقان لاابالی است
خرابات آشیان مرغ جانست — خرابات آستان لامکان است
خراباتی خراب اندر خرابست — که در صحرای او عالم سرابست
خراباتیست بی حد و نهایت — نه آغازش کسی دیده نه غایت
اگر صد سال در وی می شتابی — نه خود را و نه کس را باز یابی
گروهی اندر وی بی پا و بی سر — نه جمله مومن و نه نیز کافر
شراب بیخودی در سر گرفته — بترک جمله خیر و شر گرفته
شرابی خورده هر یک بی لب و کام — فراغت یافته از ننگ و از نام
حدیث ماجرای شطح و طامات — خیال خلوت و نور کرامات
بیوی دردی از دست داده — ز ذوق نیستی مست او فتاده

عصا در کوه و تسبیح و مسواک — گرو کرده بدردی جمله را پاک

میان آب و گل افتان و خیزان — بجای اشک خون از دیده ریزان

گهی از سرخوشی در عالم راز — شده چون شاطران گردن افراز

گهی از روسیاهی رو بدیوار — گهی از سرخ روئی بر سر دار

گهی اندر سماع شوق جانان — شده بی پا و سر چون چرخ گردان

بهر نغمه که از مطرب شنیده — بدو وجدی ازان عالم رسیده

سماع جان نه آخر صوت و حرفست — که در هر پرده سری شگرفست

ز سر بیرون کشیده دلق ده تو — مجرد گشته از هر رنگ و هر بوی

فرو شسته بدان صاف مروق — همه رنگ سیاه و زرد و ازرق

یکی پیمانه خورده از می صاف — شده زان صوفی صافی ز اوصاف

بجان خاک مزابل پاک رفته — ز هر چه آن دیده از صد یک نگفته

گرفته دامن رندان خمار — ز شیخی و مریدی گشته بیزار

چه شیخی و مریدی این چه قید است — چه جای زهد و تقوی این چه شید است

اگر روی تو باشد در که و مه — بت و زنار و ترسائی ترا به

سوال

بت و زنار و ترسائی درین کوی — همه کفر است ور نه چیست برگوی

جواب

بت اینجا مظہر عشق است و وحدت — بود زنار بستن عین خدمت
چو کفر و دین بود قایم بہ ہستی — شود توحید عین بت پرستی
چو اشیا ہست ہستی را مظاہر — ازاں جملہ یکے بت باشد آخر
نکو اندیشہ کن اے مرد عاقل — کہ بت از روئے ہستی نیست باطل
بداں کہ ایزد تعالیٰ صانع اوست — ز نیکو ہرچہ صادر گشت نیکوست
وجود آنجا کہ باشد محض خیر است — وگر شریست در وے آں ز غیر است
مسلماں گر بدانستی کہ بت چیست — بدانستی کہ بت در دین پرستی است
وگر مشرک ز بت آگاہ بودی — کجا در دین خود گمراہ بودی
ندید او از بت الا خلق ظاہر — بدیں علت شد اندر شرع کافر
تو ہم گر زو نہ بینی حق پنہاں — بشرع اندر نخوانندت مسلماں
ز اسلام مجازی گشتہ بیزار — اگر کفر حقیقی شد پدیدار
درون ہر تنے جانیست پنہاں — بزیر کفر ایمانیست پنہاں
ہمیشہ کفر در تسبیح حق است — وان من شیٔ گفت اینجا چہ دقت است
چہ میگویم کہ دور افتادم از راہ — فذرہم بعد ما جاءت قل اللہ
بداں خوبی رخ بت را کہ آراست — کہ گشتی بت پرست ار حق نمیخواست
ہم او کرد و ہم او گفت و ہم او بود — نکو کرد و نکو گفت و نکو بود
یکے بین و یکے گوے و یکے داں — بدیں ختم آمد اصل و فرع ایماں

نہ من میگویم این بشنو ز قرآن — تفاوت نیست اندر خلق رحمن

اشارت بزنّار

نظر کردم بدیدم اصل این کار — نشان خدمت آمد عقد زنار

نباشد اہل دانش را معوّل — ز ہر چیزی مگر بر وضع اوّل

میان بربند چون مردان بمردی — در آ در زمرۂ اوفوا بعہدی

برخش علم و چوگان عبادت — ز میدان در ربا گوئے سعادت

ترا از بہر این کار آفریدند — اگرچہ خلق بسیار آفریدند

پدر چون علم و مادر ہست اعمال — بسان قرة العین ہست احوال

نباشد بے پدر انسان شکی نیست — مسیح اندر جہان بیش از یکے نیست

رہا کن ترہات و شطح و طامات — خیال خلوت و نور کرامات

کرامات اندر حق پرستیست — جز این کبر و ریا و عجب و ہستیست

درین رہ ہرچہ کان بر باب فقر است — ہمہ اسباب استدراج و مکر است

ز ابلیس لعین بے شہادت — شود ظاہر ہزاران خرق عادت

گہ از دیوارت آید گاہ از بام — گہے در دل نشیند گہ در اندام

ہمیں داند ز تو احوال پنہان — در آرد در تو کفر و فسق و عصیان

شد ابلیست امام و در پس تو — بدو لیکن بدینہا کے رسی تو

کرامات تو گر در خودنمائیست
تو فرعونی و این دعوی خدائیست

کسے کو راست با حق آشنائی
نیاید هرگز از وے خودنمائی

همه روے تو در خلقست زنهار
مکن خود را بدین علت گرفتار

چو با عامے نشینی مسخ گردی
چه جاے مسخ یک ره فسخ گردی

مبادا هیچ با عامت سروکار
که از فطرت شوی ناگه نگونسار

تلف کردی بهرزه نازنین عمر
نگوئی در چه کارست این چنین عمر

بجمعیت لقب کردند تشویش
خرے را پیشوا کرده زہے ریش

فتاده سروری اکنون بجهال
ازاں گشتند مردم مختلف حال

نگر دجال اعور تا چگونه
فرستاده است در عالم نمونه

نمونه باز بیں اے مرد حساس
خر او را که نامش هست خناس

خراں را بیں همه در تنگ آں خر
شده از جهل پیش آهنگ آں خر

چو خواجه قصهٔ آخر زماں کرد
بچندیں جا ازیں معنے بیاں کرد

ببیں اکنوں که کور و کر شباں شد
علوم دیں همه بر آسماں شد

نماند اندر زمانه رفق و آزرم
نمی دارد کسے از جاهلے شرم

همه احوال عالم واژگونست
اگر تو عاقلے بنگر که چونست

کسے کارباب لعن و طرد و مقتست
پدر نیکو بد اکنوں شیخ وقتست

خضر میکشت آں فرزند طالح
که او را بد پدر با جد صالح

کنوں با شیخ خود کردی نوائے خر ‌ ‌ خرے کز خرے از تست برتر

چو او لا یعرف الہر من البر ‌ ‌ چگونہ پاک گرداند ترا سر

اگر دارد نشان باب خود پور ‌ ‌ چگویم چوں بود نور علی نور

پسر کو نیک رائے و نیک بخت است ‌ ‌ چو میوہ زبدہ سرو درخت است

ولیکن شیخ دیں کے گردد آں کو ‌ ‌ نداند نیکو از بد بد ز نیکو

مریدے علم دیں آموختن بود ‌ ‌ چراغ دل ز دیں افروختن بود

کسے از مردہ علم آموخت ہرگز ‌ ‌ ز خاکستر چراغ افروخت ہرگز

مرا در دل ہمیں آید کزیں کار ‌ ‌ ببندم در میان خلق زنار

نہ زاں معنے کہ من شہرت ندارم ‌ ‌ بلے دارم ولے زاں ہست عارم

شریکم چوں خسیس آمد دریں کار ‌ ‌ خمولم بہتر از شہرت بصد بار

دگر بارہ رسد الہامے از حق ‌ ‌ کہ بر حکمت مگیر از ابلہے دق

اگر کناس نبود در ممالک ‌ ‌ ہمہ خلق اوفتند اندر مہالک

بود جنسیت آخر علت ضم ‌ ‌ چنیں آمد جہاں واللہ اعلم

ولے از صحبت ناجنس مگریز ‌ ‌ عبادت خواہی از عادت بپرہیز

نگردد جمع عادت با عبادت ‌ ‌ عبادت می کنی بگذر ز عادت

ز ترسائی غرض تجرید دیدم ‌ ‌ خلاص از ربقہ تقلید دیدم

ز روح اللہ پدید گشت ایں کار ‌ ‌ کہ از روح القدس آمد پدیدار

اگر یابی خلاص از نفس ناسوت
در آئی در جناب قدس لاهوت

جناب قدس وحدت دیر جانست
که سیمرغ بقا را آشیانست

هم از الله در پیش تو جانیست
که از روح قدس در وی نشانیست

هر آن کس کو مجرد چون ملک شد
چو روح الله بر چارم فلک شد

چو رفت او بر فلک بگرفت آرام
ز سیر وار سلوک آن یافت فرجام

تمثیل

بود محبوس طفل شیرخواره
بنزد مادر اندر گاهواره

چو گشت او بالغ و مرد سفر شد
اگر مرد است همراه پدر شد

عناصر مر ترا چون ام سفلی است
تو فرزندی پدر آبای علویست

از آن میگفت عیسی گاه اسری
که آهنگ پدر دارم ببالا

تو هم جان پدر سوی پدر شو
بدر رفتند همراهان بدر شو

اگر خواهی که گردی مرد پرواز
جهان جیفه پیش کرکس انداز

بدونان ده مر این دنیای غدار
که جز سگ را نشاید داد مردار

نسب چه بود مناسب را طلب کن
بحق رو آور و ترک نسب کن

به بحر نیستی هر کو فرو شد
فلا انساب نقد وقت او شد

هر آن نسبت که پیدا شد ز شهوت
ندارد حاصلی جز کبر و نخوت

اگر شهوت نبودے در میانہ — نسبہا جملہ می گشتی فسانہ
چو شہوت در میانہ کارگر شد — یکے باد و شد آں دیگر پدر شد
نمے گویم کہ مادر یا پدر کیست — کہ با ایشاں بحرمت بایدت زیست
نہادہ ناقصے را نام خواہر — حسودے را لقب کردہ برادر
عدوے خویش را فرزند خوانی — زخود بیگانہ خویشاوند خوانی
مرا بارے بگو تا خال و عم کیست — از ایشاں حاصلے جز درد و غم نیست
رفیقانے کہ با تو در طریقند — پئے ہزل برادر ہم رفیقند
بصحبت شاں اگر یک دم نشینی — از ایشاں من چہ گویم تا چہ بینی
ہمہ افسانہ و افسون و بند است — بجان خواجہ کاینہا ریشخند است
بمردی وارہاں خود را چو مرداں — ولیکن حق کس ضائع مگرداں
ز شرع ار یک دقیقہ ماند مہمل — شوی در دو کون از دین معطل
حقوق شرع را زنہار مگذار — ولیکن خویشتن را ہم نگہدار
زر و زن نیست الا مایۂ غم — بجا بگذار چوں عیسئ مریم
حنیفی شو ز ہر قید و مذاہب — درا در دیر دین مانند راہب
ترا تا در نظر اغیار و غیر است — اگر در مسجدے آں عین دیر است
چو برخیزد ز پیشت کسوت غیر — شود بہر تو مسجد گوشۂ دیر
نمیدانم بہر حالے کہ ہستی — خلاف نفس کافر کن کہ رستی

بت و زنار و ترسائی و ناقوس — اشارت شد همه بر ترک ناموس
اگر خواهی که گردی بندهٔ خاص — مهیا شو برائے صدق و اخلاص
برو خود را ز راه خویش برگیر — بهر یک لحظه در ایمان ز سر گیر
بباطن نفس ما چون هست کافر — مشو راضی بدین اسلام ظاهر
ز نو هر لحظه ایمان تازه گردان — مسلمان شو مسلمان شو مسلمان
بسے ایمان بود کز کفر زاید — نه کفر است آن کز و ایمان فزاید
ریا و سمعه و ناموس بگذار — بیفگن خرقه و بر بند زنار
چو پیر ما شو اندر کفر فردی — اگر مردی بده دل را بمردے
مجرد شو ز هر انکار و اقرار — بترسا زاده ده دل را بیک بار

اشارت بہ بت

بت و زنار و ترسائی و ناقوس — اشارت شد همه با ترک ناموس
بت ترسا بچه نوریست باهر — که از روے بتان دارد مظاهر
کند او جمله دلها را وثاقے — گهے گردد مغنی گاه ساقی
زهے مطرب که از یک نغمهٔ خوش — زند در خرمن صد زاهد آتش
زهے ساقی که او از یک پیاله — کند بیخود دو صد هفتاد ساله
شود در خانقه مست شبانه — کند افسون صوفی را فسانه

اگر در مسجد آید در سحرگاه ... نه بگذارد در او یک مرد آگاه

رود در مدرسه او مست و مستور ... فقیر از وی شود بیچاره مخمور

ز عشقش زاهدان بیچاره گشته ... ز خان و مان خود آواره گشته

یکی مومن دگر را کافر او کرد ... همه عالم پر از شور و شر او کرد

خرابات از لبش معمور گشته ... مساجد از رخش پرنور گشته

همه کارم ز من از وی شد میسر ... بدو دیدم خلاص از نفس کافر

دلم از دانش خود صد حجب داشت ... ز عجب و نخوت و تلبیس و شید است

درآمد از درم آن بت سحرگاه ... مرا از خواب غفلت کرد آگاه

ز رویش خلوت جان گشت روشن ... بدو دیدم که تا خود کیستم من

چو کردم در رخ خوبش نگاهی ... برآمد از میان جانم آهی

مرا گفتا که ای شیاد و سالوس ... بسر شد عمرت اندر نام و ناموس

ببین تا زهد و عجب و کبر و پنداشت ... ترا ای نارسیده از که وا داشت

نظر کردن بروئیت نیم ساعت ... همی ارزد هزاران ساله طاعت

علی الجمله برخ آن عالم آرای ... مرا با من نمود آن دم سراپای

سیه شد روی جانم از خجالت ... ز فوت عمر و ایام بطالت

چو دید آن ماه کز روی چو خورشید ... بریدم من ز جان خویش امید

یکی پیمانه پر کرده بمن داد ... کز آن آب آتشی اندر من افتاد

کنون گفت از مے بے رنگ و بے بوے
نقوش لوح ہستی را فرو شوے

چو آشامیدم آں پیمانہ را پاک
در افتادم ز مستی بر سر خاک

کنون نہ نیستم در خود نہ ہستم
نہ ہشیارم نہ مخمورم نہ مستم

گہے چوں چشم او دارم سرخوش
گہے چوں زلف او باشم مشوش

گہے از خوے او در گلخنم من
گہے از روے او در گلشنم من

خاتمہ

ازاں گلشن گرفتم شمہ باز
نہادم نام او را گلشن راز

درو از راز دل گلہا شگفتہ است
کہ تا اکنوں کسے دیگر نگفتہ است

زبان سوسن او جملہ گویاست
عیون نرگس او جملہ بیناست

تأمل کن بچشم دل یکایک
کہ تا برخیزد از پیش تو ایں شک

ببیں معقول و نامعقول حقایق
مصفی کردہ در علم دقایق

بچشم منکرے منگر درو خوار
کہ گلہا گردد اندر چشم تو خار

نشان ناشناسی ناسپاسی است
شناسائی حق در حق شناسی است

غرض زیں جملہ آں تا گر کند یاد
عزیزی گویدم رحمت برو باد

بنام خویش کردم ختم و پایاں
الٰہی عاقبت محمود گرداں

تمام شد

16977

ملنے کا پتہ: شیخ جان محمد اللہ بخش تاجران کتب علوم مشرقی کشمیری بازار لاہور

کتب نصاب امتحانات علوم مشرقی پنجاب یونیورسٹی لاہور

پروفیشنسی ان اردو سنہ ۱۹۳۰ء

(۱) مصباح القواعد (حصہ صرف) ۱۲؍
(۲) بحر العروض (معہ تقطیع زحافات) ۵؍
تذکرۃ البلاغت ۴؍
(۳) پنج گنج حالی میں سے چہار گلزار حالی ۳؍
گلدستہ محسن کاکوری قیمت - - ۴؍
(۴) ابن الوقت قیمت - - ۸؍
نیرنگ خیال کامل ۸؍
اردو کے بھلے
(۵) موازنہ انیس و دبیر قسم اول ۸؍
مقدمہ دیوان حالی ۳؍
(۶) جواب مضمون اردو میں

کتب امدادی

اشراق الفوائد خلاصہ مصباح القواعد ۸؍
خلاصہ موازنہ انیس و دبیر ۸؍
بہترین خلاصہ مقدمہ دیوان حالی ۴؍
پرچہ جات پروفیشنسی ان اردو سنہ ۱۹۲۸ء ۴؍

ہائی پروفیشنسی ان اردو سنہ ۱۹۳۰ء

(۱) مصباح القواعد (حصہ نحو) ۱۲؍
(۲) آب حیات قیمت سے؍
(۳) مجموعہ نظم آزاد - قیمت ۸؍
مسدس حالی قیمت ۶؍
انتخاب مخزن حصہ اول (نظم) عہ؍
مجموعہ قصائد ذوق معہ فرہنگ ۸؍
(۴) عود ہندی غالب ۸؍
یادگار غالب (فارسی حصہ خارج)
قسم اعلیٰ - قیمت ۸؍
(۵) دربار اکبری (تتمہ خارج) صہ؍
(۶) جواب مضمون اردو میں

کتب امدادی

اشراق الفوائد خلاصہ مصباح القواعد ۸؍
خلاصہ آب حیات ۸؍
نور البیان شرح قصائد ذوق کامل ...
خلاصہ دربار اکبری ۸؍

(۲) ترجمہ اردو سے فارسی میں اور جو امضمون فارسی میں

اختیاری مضمون

(۱) روح الاجتماع ۶/

الفاروق ۳؍عہ

خیالستان ۳؍عہ

رویائے صادقہ ۲؍عہ

(۲) دیوان حالی معہ مقدمہ شعر و شاعری ۱؍۴؍

دیوان غالب اردو ۶/

مجموعہ قصائد ذاتی معہ فرہنگ ۸/

کتب امدادی

اردو خلاصہ دبیر عجم (زیر طبع)

اردو ترجمہ بی اے کورس عربی حصہ نثر از

پروفیسر عبد العزیز میمن ۲؍عہ

پیمانہ بہترین اردو خلاصہ پیمانہ ۱۲/

اردو ترجمہ چہار مقالہ از مولانا محمود الحسن صاحب ۸/

اردو ترجمہ ابو الفضل دفتر اول و سوم ۲؍عہ

فرہنگ حاجی بابا اصفہانی از پروفیسر شادان ۸؍عہ

اردو ترجمہ مقامات حمیدی " " " " ۸؍عہ

ریاض شادانی فرہنگ قصائد قاآنی " " " ۸/

اردو ترجمہ قصائد قاآنی از منشی محمد الغنی مرحوم "

اردو خلاصہ ہمایوں نامہ از مرزا جعفری مینا ۲؍۴

اردو ترجمہ تاریخ وصاف (زیر طبع)

اردو ترجمہ خلاصہ تاریخ وصاف از حضرت

شادان بلگرامی ۲/

جواہر اخلاق بہترین خلاصہ اخلاق جلالی

از حضرت ساحل بلگرامی ۱۲/

معیار شرافت یعنی اخلاق جلالی بطور

سوال و جواب قریباً تمام سابقہ

امتحانات کے سوالات معہ جوابات

یہ کتاب پرچہ فلسفہ اخلاق میں کامیابی

کی ضامن ہے ۲؍عہ

گلشن راز معہ ترجمہ و شرح اردو ۲؍عہ

اردو ترجمہ کشف المحجوب ۲؍عہ

مفتاح الحقیقت اردو خلاصہ کشف المحجوب ۱۰/

در مکنون در جواب مضمون از پروفیسر رشید احمد ۴؍عہ

پرچہ جات منشی فاضل ۱۹۲۱ تا ۱۹۲۸ء ۱۰/

نوٹ:- علاوہ ازیں امتحانات مولوی۔ مولوی

عالم۔ مولوی فاضل کی کتب نصاب ۔ اعلیٰ

عمدہ و بارعایت ملتی ہیں ۔ محصول ڈاک

فہرست کتب مفت

المشتہران شیخ جان محمد الٰہ بخش تاجران کتب بالا ہو کشمیری